

AZ ERKÖLCS ÉS A SZÖVEGÉRTÉS

Új reformkorról szól ma a nóta – bár aki fizeti, nem rendelte meg. Már fölösleges mondani, hogy amit reformnak nevez a kormánypropaganda, az valójában egyetlen célt szolgál, azt, hogy a félelmetes mértékű államháztartási hiányt olyan szintre csökkentsék, amelyet máshol aggasztónak szokás nevezni. Vagyis az intézkedések sikerét az jelenti, ha kialakul egy olyan helyzet, amely máskülönben tragikusnak számítana. A két állapot között azonban van különbség, tendenciáját tekintve ez éppenséggel javulásnak is nevezhető, a következő költségvetés megszavazásának környékén ünnepi ajándékkul nyilván meg is kapjuk majd a sikerpropaganda szintetikus illatanyagokkal szagosított művirágcsokrát. És persze biztatás gyanánt is, hogy az ország lakóinak, családok millióinak mindennapi életét tovább nehezítő újabb intézkedéseket is kitörő örömmel fogadjuk, mondván: végre megtaláltuk a helyes utat. Természetesen az Európai Unió és a nagy hitelminősítő-gazdaságelemző cégek megdicsérik majd az ebben az akcióban jeleskedő politikusokat, akiknek a vészhelyzet előidézésében való vétkességéről a kezét mosó Pilátus derűs mosolyával (természetesen merő diplomáciai tapintatból és az ország életébe való be nem avatkozás okán) voltak szerencsések megfélejtkezni.

Kár lenne azonban ezért kárhozzatni őket: szerepük szerint így kell viselkedniük.

A hazugok természetük szerint hazudnak, a tolvajok lopnak, a kupeczek kupeckednek, a hatalmasok hatalmaskodnak, és mint József Attila írta: a tőkéséké a haszon.

Ez lenne a világ természete – de idáig még csak a világ egyik feléről beszéltünk. Van egy másik fele is, valahogyan persze árnyékban, mert azért valakinek ezt a gépezetet működtetni is kell. Azt gondolom, és talán nemcsak én, hogy amikor a gazdagokat és a gazdagságot merjük nem szeretni, nem az irigység, vagy az elérhetetlen szőlőt savanyúnak minősítő rosszízű önáltatás mondat velünk súlyos szavakat. A milliárdosokra és koldusokra szakadó társadalom képe miatti ingerültség okát másban kell keresni. Olyasmiben, ami a gazdagság paradigmájából eleve kimarad. Így elsőként abból, hogy ez a megosztottság *erkölcsileg* elfogadhatatlan.

Ha csak ennyi lenne, az is éppen elég, hogy *egészében* elfogadhatatlan egy ilyen berendezkedés. Az erkölcs, és itt bizonyos alapfokú morálfilozófiai és társadalom-lélektani leckéket is idézni kényszerülünk, nem pusztán holmi elvont, spirituális képződmény, hanem az emberrel egyidős praktikus dolog, amely nemcsak halhatatlan lelkünk dolga, hanem mindennapi életünk működésének is egyik nélkülözhetetlen eleme. Mert általában véve az ember tudatának hagyományosan meglévő tartalmai mindig többjelentésűek, összetett természetűek, ahogyan maga az ember is. Az „istenarcú sár”, lélek és test, test és lélek. Minden, amit létrehozott, kozmikus és esetleges, a nyelve, az ízlése, a kultúrája – és az erkölcsé is.

Ezért az erkölcsi felháborodásban nemcsak az fejeződik ki, hogy az adott pillanatban valamely normával nem egyeztethető össze egy jelenség, hanem az is, hogy szemben áll mindazzal az évezredekre visszamenő történelmi tapasztalattal, ami normává emelte. Olyan értékek jelennek meg tehát benne, amelyek az emberiség, egyes embercsoportok életben maradását, emberi kiteljesedését, sőt, uram bocsá', gazdagodását tették lehetővé. Mai világunknak az erkölcsi értékekkel való folyamatos konfliktusában az fejeződik ki, hogy az ember, az emberi faj, a maga teremtett vagy evolúciós eredmény voltában kódorog kritikus helyzete felé – mert fittyet hány azokra a szabályokra, amelyek révén az elmúlt

néhány tízezer évben a Föld nevű bolygó legsikeresebb élőlénye lett.

Merthogy az erkölcs e szabályok rendszere, és mint ilyen, nemcsak történelmi korokhoz, kultúrákhoz kötött, hanem ennek a fajnak létezéséhez. Ez tükröződik abban, ahogyan az idők próbáját kiállt valamennyi nagy vallás és mítosz összetalálkozik a túlzott gazdagság elítélésében, a vagyonosodásnak, a tulajdonszerzésnek az élet középpontjába állítását hirdető gondolkozással, felszólít a szegények segítésére, a szolidaritásra, az élet és a természet tisztelésére, sőt szentségére, és sok minden másra, amit ma, az említett tételekhez hasonlóan, mint anakronisztikus, túlhaladott korlátokat nem szokás különösebben fontosnak tartani.

Ennek a fura, a mai világot belengő, a szabályokban nem az emberi szabadság garanciáját, hanem kiteljesedésének akadályát látó párázatnak a mai magyar hétköznapiakra is rendkívüli hatása van. Gazdasági és politikai válságról éppenséggel még lehet nyilvánosan elmélkedni, a morális válságról azonban már csupán azért, mert a jelen közhangulatban éppen a válság okozóinak ez sem jelent semmit. Ha azonban a hétköznapi viselkedésben, közösséggel szembeni magatartásban, üzleti érdekek képviselésében, a másokkal – esetenként az utókorral – szembeni felelősségben, az igazmondásban és a bizalom képességében keressük az erkölcs (ne liberálisok, hanem liberálisak legyünk: bármilyen értelemben vett erkölcs) jelenlétét, akkor rögvest időből kiesett alszettek, farizeusok és populisták leszünk.

Ebben a közegben a szavak természetszerűleg értelmüket veszítik, velük vész az az idők végtelenjébe vesző történelmi tapasztalat is, ami a nyelvben hagyományozódott ránk. Az oktatás eredményességének mérésére használt szövegértési tesztek megrendítő eredményt mutattak: kiderült, hogy a lakosság korábban nem gyanított arányú része el tudja olvasni az elé tett szöveget, vagyis reprodukálni tudja annak hangalakját, ám a jelentését nem érti. De hogyan is

érthetné meg, mikor a szavak már nem azt jelentik, amit: a hazugság az igazmondás legfelsőbb foka, a közlekedés fejlesztése egyes vasútvonalak, az oktatásé egyes iskolák, az egészségügyé egyes kórházak fölszámolása, a dübörgő gazdaság szédületes eladósodás, a társadalmi igazságosság a gazdagok vagyonosodása és a szegények szegénynek maradása – de minek folytassam? Lehet itt még beszélni egyáltalán „szövegértés”-ről? Nem arról van-e szó, hogy ilyen feltételek között maga az olvasás is fölöslegessé válik?

Ha reformról, átalakításról van szó, én nem deformra és megsemmisítésre gondolok. Fontos, hogyné lenne az, hogy a közlekedés, az oktatás, az egészségügy és annyi más olcsóbban, sikeresebben működjék, de ezt csak úgy lehet elérni, ha tudjuk: mindezek az „ágazatok” valami nagyobb egész részei. Nemcsak a költségvetésé, nemcsak a nemzetgazdaságé, nem ilyen-olyan al- vagy főrendszereké, hanem az életünké. Az iskola nem egy kifűtendő, takarítandó, tatarozandó épület, hanem olyan hely, ahova gyerekek járnak, a pedagógus nem munkaeő, hanem a gyerekek sorsa, a kórházban nem ágyak vannak, hanem orvosok és betegek, és így tovább.

A reform ott kezdődne, ha a döntésekben az emberi tényező – és az annak középpontjába tartozó erkölcsi felelősség is beépülhetne. Nem azért, nemcsak azért, mert némelyek ilyen elvárásokat táplálnak lelkükben, hanem azért, mert az erkölcsi dimenzió egyúttal szavatolja a változtatások szervességét. Enélkül pedig minden reformnak nevezett, netán forradalminak gondolt beavatkozási paranoia kudarcra van ítélve. Politikai állásfoglalás lenne ez? Talán igen. Nyugodtan idealistának, populistának lehet mondani. De talán éppen ez támasztja alá e szempont figyelmen kívül hagyhatatlanságát: az ideálok és a nép (*populus*) ellenében végrehajtott változtatásokat keresztülvivő rendszereket valaha zsarnokságnak nevezték, ami nem zárja ki azt, hogy ma ezt kiáltás ki demokráciának.

GRÓH GÁSPÁR